

75
आज़ादी का
अमृत महोत्सव

12

MAH/NAN/10936/2015

ISSN : 2454-7905

SJIF 2021 - Impact Factor : 7.479

Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal (A Peer Reviewed)

Year - 7, Vol. I, Issue- L, 09 April 2022

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Udgir's

**Mahatma Phule Mahavidyalaya,
Ahmedpur**

NAAC Accredited with 'B' Grade

Dist. Latur State : Maharashtra (433515)

One Day International Seminar (Online)

Organized By

Department of Sociology in collaboration with
Swami Ramanand Teerth Marathwada University Nanded

On

"Yugpurush Dr. Babasaheb Ambedkar"

Editor in Chief : **Principal Dr. Vasant Biradar**

Editor : **Dr. Satish Sasane**

36

Address for Correspondence

Mrs. Pallavi Laxman Shete

Editor in Chief : Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal (A Peer Reviewed Referred)
Principal, Sanskriti Public School, Nanded (MH, India) Email : shrishprakashan2009@gmail.com

Dr. Rajesh G. Umbarkar

House No. 624 - Belanagar, Near Maruti Temple, Taroda (Kh.) Nanded - 431605 (India - Maharashtra)

Email - umbarkar.rajesh@yahoo.com, shrishprakashan2009@gmail.com Mob. No. 9623979067

Director : Mr. Tejas Rampurkar (For International Contacts only + 91-8857894082)

(Arts - Humanities - Social Sciences - Sports, Commerce, Science, Education, Agriculture, Management,
Law, Engineering, Medical, Ayurveda, Pharmaceutical, Journalism, Mass Communication, Library Science Faculty's)

Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal (A Peer Reviewed Referred)

ISSN – 2454 – 7905

ISSN: 2454 – 7905

SJIF Impact Factor: 7 . 479

Worldwide International Inter Disciplinary Research Journal

A Peer Reviewed Referred Journal
Quarterly Research Journal

(Arts-Humanities-Social Sciences- Sports, Commerce, Science, Education, Agriculture, Management, Law, Engineering,
Medical-Ayurveda, Pharmaceutical, MSW, Journalism, Mass Communication, Library sci., Faculty's)

www.wiidrj.com

Vol. I ISSUE – L Year – 7 09 April 2022

Kisan Shikshan Prasarak Mandal, Udgir's

Mahatma Phule Mahavidyalaya, Ahmedpur

NAAC Accredited with 'B' Grade

Dist. Latur State: Maharashtra (431515)

One Day International Seminar (Online)

Organized by

Department of Sociology in collaboration with

Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded.

On

Yugpurush Dr. Babasaheb Ambedkar

:: Editor in Chief ::

Principal

Dr. Vasant Biradar

Mahatma Phule Mahavidyalaya, Ahmedpur.

:: Editor ::

Dr. Satish Sasane

Assit. Prof. & Head, Department of Sociology
Mahatma Phule Mahavidyalaya, Ahmedpur.

Address for Correspondence

Mrs. Pallavi Laxman Shete

Principal, Sanskriti Public School, Nanded. (MH. India) Website: www.wiidrj.com

House No.624 – Belanagar, Near Maruti Temple, Taroda (KH), Nanded – 431605 (India –

Maharashtra) Email: Shrishprakashan2009@gmail.com umbarkar.rajesh@yahoo.com

Dr. Rajesh G. Umbarkar Mob. No: +91-9623979067

Vol. I - ISSUE – L

SJIF Impact Factor : 7.479

Page - i

37

INDEX

Sr. No.	Title of the Paper	Name of Author	Page No.
01.	EDITORIAL	Dr. Satish Sasane	IX
02.	PREFACE	Principal Dr. Vasant Biradar	X
03.	DR. B. R. AMBEDKAR : ARCHITECTURE OF THE INDIAN CONSTITUTION	Dr. Sainath I. Waghmare	01
04.	"DR BABASAHEB AMBEDKAR'S CONTRIBUTION IN AWAKENING CONSCIOUSNESS OF OPPRESSED PEOPLE"	Dr. R. G. Kumawat	06
05.	BABASAHEB AMBEDKAR AND EMPOWERMENT OF WOMEN	Sadhana Sarmah	09
06.	DR. BABASAHEB AMBEDKAR'S THOUGHTS ON ECONOMIC CONSIDERATIONS	R. N. Kadam	13
07.	DR. BABASAHEB AMBEDKAR AND EMPOWERMENT OF WOMEN	Dr. Shubhangi Dongre	17
08.	EDUCATIONAL THOUGHTS OF DR. BABASAHEB AMBEDKAR	Miss. Jondhale Dhanashri Dhondopant	21
09.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आम्हाला काय दिले?	प्रा. एम. डी. रायभोळे	25
10.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर: एक समाजशास्त्रज्ञ	प्रा. आनेराव एम. एम.	29
11.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे महिलांसाठीचे योगदान	Dr. Manisha Ramrao Bodke	33
12.	नवभारताचे निमित्त डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	प्रा. डॉ. दिलीप सावंत	37
13.	युगप्रवर्तक युगपुरुष, प्रज्ञासूर्य डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	प्रा. ज्ञानेश्वर गायकवाड	40
14.	स्त्रियांचे मुक्तीदाते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	प्रा. शिंदे संतोष मारुती	42
15.	डॉ बाबासाहेब आंबेडकर और लोकतांत्रिक मूल्य	डॉ. सुरेश. आर.पाटिल	45
16.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शैक्षणिक विचार	डॉ. डी. एम. तिडके	48
17.	प्रज्ञासूर्य डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि त्यांचे ग्रंथप्रेम	डॉ. तिलक डी. भांडारकर	53
18.	युगपुरुष डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक कार्य	डॉ. बब्रुवान मोरे	56
19.	रुपयाच्या प्रश्नावर बोलणारा जगातील पहिला अर्थतज्ज्ञ : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	डॉ. राजेश गं. उंबरकर	61
20.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे शिक्षण विषयक विचार	डॉ. दीपक वेडे	63

40.	स्त्रियांचे मुक्तिदाते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	श्रीमती लगडे वर्षा वसंतराव	133
41.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री आणि मानवी हक्क याविषयी विचार	सौ. नागमणी विठ्ठलराव हाळे	140
42.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे भाषावार प्रांतरचनेवरील विचार	बारशे भाग्यश्री उत्तमराव	142
43.	'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि भारतीय संविधानातील भाषण आणि अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याचा अधिकार विषयक विचार'	प्रा. डॉ. रजनी अ. बोरोळे	147
44.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जलनीती विषयक विचार व कार्य	डॉ. शरद पुंडलिक कांबळे	152
45.	'डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची पत्रकारिता आणि बहुजनातील सामाजिक बदल'	प्रा. डॉ. एस. पी. घायाळ	155
46.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि अरक्षण	प्रा. डॉ. जे. टी. कांबळे	160
47.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या स्वप्रातील भारत : एक चिंतन	प्रो. डॉ. युवराज श्रीराम मानकर	164
48.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महिलांविषयक धोरण	प्रा. डॉ. दिवेकर रेश्मा रमेश	168
49.	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची पत्रकारिता आणि सामाजिक बदल	प्रा. संदीप गोणारकर	172
50.	युगपुरुष डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार	अजय श्रीराम मुरमुरे	175

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे महिलांविषयक धोरण

प्रा. डॉ. दिवेकर रेश्मा रमेश

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय औंध-पुणे-६७

प्रस्तावना:-

भारतीय समाजामध्ये आजही महिलांना दुय्यम स्थान दिला जाते. महिला कितीही शिकली मोठ्या पोंचली तरी सुद्धा कुठे ना कुठे असुरक्षितता जाणवत असते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी स्त्रियांना लेखणाऱ्या 'मनुस्मृती' या ग्रंथाचे दहन करून महिलांना रूढी परंपरेच्या कचाट्यातून मुक्त केले. महिलांना पुरुष बरोबरीने आपली प्रगती करता यावी, शिक्षण घेता यावे, त्या स्वतःच्या पायावर उभ्या राहून स्वयंरोजगार वावरीत स्वयंपूर्ण व्हाव्यात, यासाठी भारतीय घटनेमध्ये 'हिंदू कोड बिल' मांडून महिलांना न्याय मिळवून दिला आणि यामागच्या इतर हक्कांची जाणीव महिलांना करून दिली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या महिला विधोरणाचा विचारया लेखात करणार आहोत.

उद्दिष्टे :-

- १) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर हे एक द्रष्टे समाजसुधारक होते हे समजावे.
- २) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरयांच्या महिला विषयक कार्याचा परिचय व्हावा.
- ३) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरहे कृतीशील कार्यकर्ते होते हे लक्षात यावे.
- ४) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी समाजाचा किती सूक्ष्मपणे आणि सखोल अभ्यास केला होता याची जाणीव व्हावी.

महिलांविषयक धोरण:-आपल्या भारताला पर्यायाने महाराष्ट्राला सामाजिक व राजकीय पार्श्व लाभलेली आहे. राजमाता जिजाऊ, ताराराणी, राणी लक्ष्मीबाई, सावित्रीबाई फुले यांमारख्या तेजस्वी महिला परंपरा या देशाला लाभली आहे. राजश्री शाहू महाराज, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, विठ्ठल रामजी शिंदे, चंभू भाऊराव पाटील, महान्मा गांधी, इत्यादी असंख्य विभूतींनी महाराष्ट्र बरोबर भारताची प्रगती साधण्यासाठी कष्ट घेतले आहेत.

भारतीय समाज हा पितृसत्ताक असल्याने मुलगा आणि मुलगी असा भेदभाव हा प्राचीन काळापासूनच आला होता. मुलीसाठी आणि मुलांसाठी वेगळी मूल्ये होती. आजही काही समाजांमध्ये ती अजूनही दिसून येते. मुलगा हा वंशाचा दिवा हा समज समाजात घट्ट रुतून बसला होता. त्यामुळे मुलीच्या जन्माचे स्वागत होत नसे. मुलगी हे परक्याचे धन हा विचार बदलण्याचा प्रयत्न अनेक समाजसुधारकांनी केले. पण नुसते प्रयत्न करून काय नाही हे बाबासाहेबांनी जाणले होते. म्हणून त्यांनी कायद्याने हे सर्व अधिकार महिलांना प्रदान केले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी महिलांसाठी प्रेरक असे विचार मांडले आहेत. ते समाजसुधारक होते. स्त्रीमुक्ती धोरणामध्ये त्या योगदान फार महत्त्वाचे होते. आधुनिक काळात महिलांना सक्षम होता यावे, यासाठी बाबासाहेबांचे विचार प्रेरणोपक ठरले आहेत. पूर्वी स्त्रियांना 'मनुस्मृतीने' सगळे हक्क नाकारले, पण बाबासाहेबांनी समस्त स्त्रियांना सक्षम केले व त्यांना स्वातंत्र्याचा अधिकार मिळवून दिला. महिलांना पुरुषांच्या बरोबरीने सगळे हक्क मिळावेत यासाठी प्रयत्नरत होते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या चळवळीत स्त्रियांच्या प्रश्नांना, समस्यांना महत्त्वाचे स्थान दिले. स्त्रियांसंबंधीचा पारंपरिक दृष्टिकोन संपावा आणि स्त्रियांना समान दर्जा मिळावा यासाठी सतत स्पर्धेचे प्रयत्न भूमिका त्यांनी मांडली. आपल्या सर्व राजकीय, सामाजिक चळवळीत स्त्रियांना मोठ्या प्रमाणात त्यांनी संलग्न करून घेतले स्त्रियांच्या स्वातंत्र्याचा मूलाधार आर्थिक स्वातंत्र्य आहे. आणि त्यासाठी स्त्रियांचे आर्थिक स्वातंत्र्य संपले पाहिजे ही त्यांची भूमिका होती. स्त्रियांना सर्व मानवी हक्क मिळाले पाहिजेत. त्यासाठी त्यांनी अनेक संघर्षात्मक भूमिका घेतली. स्त्रियांच्या शिक्षणाकडे जाणीवपूर्वक लक्ष देण्याची अपरिहार्यता त्यांनी प्रतिकूल परिस्थितीत अधिक प्रगत विचार मांडले. विविध क्षेत्रातील स्त्रियांचा सहभाग वाढवा यामाठी ते अखंड विचार करत राहिले. विचार करून ते गप्प बसत नमत तर त्याला कृतीची जोड देत. स्त्रीस्वातंत्र्याचा आणि समानतेचा पुरस्कार करत आले. त्यांना सर्व हक्क मिळावेत आणि स्त्रियांना आत्मभान यावे म्हणून डॉ. आंबेडकर सतत संघर्षात्मक भूमिका घेतले.

राहिले. 'स्त्रियांची प्रगती ज्या प्रमाणात झाली असेल त्यावरून एखाद्या समाजाची प्रगती मोजली जाते.' असे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणत.

'लग्न झालेल्या प्रत्येक मुलीने पतीची मैत्रीण म्हणून त्याच्या प्रत्येक कार्यात सहकार्य करावे. मात्र गुलामासारखे वागण्यास खंबीरपणे तिने नकार द्यावा व समतेसाठी आग्रह धरावा.' असा उपदेश ते सर्व मुलींना करत. स्त्रियांना केलेला हा उपदेश दलित स्त्रियांपुरता मर्यादित नाही तर सर्व समाजातील स्त्रियांसाठी हा उपदेश आहे. स्त्रीला माणूस म्हणून मानसन्मान मिळाला पाहिजे. अशी त्यांची स्पष्ट भूमिका होती. त्यामुळे बहुपत्नीत्वाचा पद्धतीला त्यांचा विरोध होता. भारतीय स्त्रीचे दास्य आणि या दास्याला जबाबदार असणारी जातीपितृसत्ता या गोष्टींची जाणीव बाबासाहेबांना होती. म्हणून ते आपल्या 'भारतातील जाती' या लघुनिबंधात त्या विषयी चर्चा करतात. 'स्त्रिया या जातीव्यवस्थेचे प्रवेशद्वार आहेत.' असे ते म्हणत. समाजात जातीव्यवस्था टिकवून ठेवण्यासाठी स्त्रियांवर घालण्यात आलेले निर्बंध प्रमुख भूमिका बजावतात. हे त्यांना माहित होते. लैंगिकतेवर नियंत्रण आणि अधिकारहीनता यामागचा उद्देश जातीपितृसात्तेला सुरक्षितता वहाल करणे. या सर्व गोष्टींना धर्माच्या चोकरात बसवण्यात आले होते. स्त्रियांना या दास्यातून मुक्त करणे, जातीपितृसात्तेचा अंताच्या दृष्टीने विचार करून त्यावर कृती कार्यक्रम आखणे. या गोष्टींची असणारी गरज बाबासाहेबांनी ओळखली होती. म्हणूनच त्यांनी त्यांनी ११ एप्रिल १९४७ रोजी संविधान सभेत 'हिंदू कोड बिल' मांडले. २७ सप्टेंबर १९५१ पर्यंत ते 'हिंदू कोड बिल' मान्य झाल्यामुळे आपल्या कायदेमंत्री पदाचा राजीनामा दिला. कायदेमंत्री पदाचा राजीनामा देण्याची जी कारणे डॉ. आंबेडकरांनी दिली, त्यातील दोन महत्त्वाची कारणे आहेत-

१) 'हिंदू कोड बिल' मान्य न करणे.

२) इतर मागाम जाती साठी आयोग नेमणे.

स्त्रियांच्या उन्नतीसाठी 'हिंदू कोड बिल' आणण्याची आवश्यकता होती. मात्र मरकारने या विनायकडे जाणीवपूर्वक दुर्लक्ष केले. ११ एप्रिल १९४७ रोजी मांडलेले 'हिंदू कोड बिल' ९ एप्रिल १९४८ पर्यंत मागे पडले. त्यानंतर हे बिल 'सिलेक्ट कमिटीकडे' पाठवून देण्यात आले. १९४९ मध्ये ते पुन्हा चर्चेला घेण्यात आले. फेब्रुवारी १९४९ मध्ये चार, दिवस मार्च १९४९ मध्ये एक दिवस आणि एप्रिल १९४९ मध्ये दोन दिवस या विलावर चर्चा झाली. परंतु ही चर्चा कोणताही निर्णय न होताच संपुष्टात आली. यामुळे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात, "१३ सप्टेंबर १९५१ रोजी हे बिल पुन्हा चर्चेत आले असता पंतप्रधान नेहरू यांनी त्यात कपात सुचवली. ही कपात इतकी भयंकर होती की मूळ विलाचे रूपच बदलून गेले." त्यामुळे डॉ. आंबेडकरांचा संताप अनावर झाला. देशातील सर्व स्त्रियांच्या हक्काचे हे बिल होते. तेच भिजत ठेवले. या विलावर त्यांनी आपली भूमिका विस्ताराने २४ फेब्रुवारी १९४९ ला विधानसभेत मांडली होती. ते म्हणतात, "मला एवढेच सांगायचे आहे की, जर तुम्हाला हिंदू पद्धत, हिंदू संस्कृती, हिंदू समाज टिकवायचा असेल तर तुम्ही आवश्यक असेल तेथे दुरुस्ती करण्याची कुचराई करू नका. हिंदू पद्धतीचे जे भाग जवळजवळ मोडकळीस आले आहेत त्याची दुरुस्ती करण्या पलीकडे सदर बिल अधिक काहीही जाऊ नये". कोणत्याही देशाच्या विकासाचे, समतोल विकासाचे मापदंड स्त्रियांच्या विकासावर अवलंबून असतात. म्हणून या देशातील कुमारी, विवाहित, परित्यक्ता, विधवा, घटस्फोटित स्त्रियांच्या संरक्षणाचा हक्क आणि विकासाचा दृष्टिकोन समोर ठेवून 'हिंदू कोड बिलाचा' आग्रह डॉ. आंबेडकर यांनी धरला होता. या विलाचे महत्त्व प्रतिपादन करताना ते म्हणतात, "की पार्लमेंट पुढे 'हिंदू कोड बिल' एक महत्त्वपूर्ण घटना होती. ती या देशातील कोणत्याही अधिवेशनात विचारात घेतली नव्हती. एवढेच नव्हे तर पार्लमेंटमध्ये यापूर्वी व यापुढेही येणाऱ्या कोणत्याही कायद्याची वरोवरी "हिंदू कोड बिला' वरोवर करता येणार नाही". इतके त्याचे महत्त्व त्यांनी अधोरेखित केले. 'हिंदू समाजातील उच्च नीच व लिंगभेद तसेच कायम ठेवून केलेले कोणतेही आर्थिक परिस्थिती सुधारण्याचे कायदे म्हणजे धान्य न काढता त्यावरच उभारलेले पत्त्याचे बंगले होते. ही त्या घटनेची थट्टा आहे" असे ते म्हणतात.

२५ डिसेंबर १९५० रोजी कोल्हापूर येथे केलेल्या भाषणात ते म्हणतात, "आजच्या जगात संपत्तीच स्वातंत्र्याचा आधारमंत्र आहे. जोवर स्त्रियांना संपत्तीत वारसा मिळत नाही, तोवर त्यांची गुलामगिरी संपणार नाही. त्यादृष्टीने हिंदू कोड बिलाने मी तरतूदही केली होती, पण ते बिल मंजूर होऊ शकले नाही. यापुढे येणारे बिल आता कोणत्या स्वरूपात येते व त्यात स्त्रियांच्या स्वातंत्र्याची, हक्काची काय तरतूद आहे याकडे महिलावर्गाने फार वारकाईने पाहिले पाहिजे. इतकेच नव्हे, तर आपल्या हक्कासाठी झगडण्यात त्यांनी आपले मनोदौर्बल्य टाकून कंवर कमली पाहिले.

तरच त्यांची सुधारणा व प्रगती होईल". अखेर सरकारला 'हिंदू कोड बिला' मान्य करावे लागले. त्यातील तरतुदी खालील प्रमाणे होत्या

- १) वैवाहिक हक्काची भरपाई म्हणून पतीच्या संपत्तीमध्ये पत्नीचा हक्क, मिळालेल्या स्त्री धनावर पत्नीचा हक्क, विधवा झाल्यावर संपत्तीत वारसा हक्क.
- २) स्त्रीला पतीपासून घटस्फोट मागण्याचा हक्क, नवऱ्याने घटस्फोट दिल्यास पोटगीची तरतूद.
- ३) स्त्रीला दत्तक निवडण्याचा- घेण्याचा हक्क, पारंपरिक दत्तक विधान पद्धती रद्द आणि कायदेशीर तरतुदीनुसार दत्तक घेण्याची पद्धत निश्चित, आपला मुलगा दत्तक देण्याचा मातेस अधिकार देण्याची तरतूद.
- ४) अल्पवयीन मुलाचे पालकत्व वडील ह्यात नमल्यास आईकडे जाण्याची तरतूद, निमर्गदत्त पालकाने धर्म त्याग केल्यास अगर संसार त्याग केल्यास त्याचे पालकत्व निमर्गदत्त पालकाकडे राहिल.
- ५) दत्तकाम संपत्तीचा अर्धा हिस्सा आणि आईला संपत्तीचा अर्धा हिस्सा मिळेल. संपत्तीचा अर्धा हिस्सा तिच्या ताब्यात राहून ती उपभोग घेईल. दत्तक आपल्या मातेस संपत्तीच्या हक्कापासून वंचित करणार नाही.
- ६) द्विभार्या प्रतिबंधक म्हणजे एक पत्नीत्वाची तरतूद. स्त्री जीवनाला स्थैर्य.
- ७) वडिलांच्या मिळकतीत मुलीला हिस्सा.
- ८) ज्यांना पारंपरिक पद्धतीने विवाह करायचा आहे; त्यांना मोकळीक, मात्र वर्ण, जात, पोटजात या वाहेरील व्यक्तीशी विवाह केला तर तो कायदेशीर विवाह म्हणून मान्यता देणारी तरतूद.
- ९) स्त्रीला स्वतःचा वारसा ठरवण्याचा अधिकार.

या तरतुदीमुळे स्त्रियांना संपत्तीमध्ये हक्क मिळाला आणि तिचे पगवळविन्व संपण्यास मदत झाली. द्विभार्या प्रतिबंधक, वारसा हक्क, दत्तक विधान हक्क, घटस्फोटाचा हक्क यामारख्या गोष्टींमुळे स्त्रीला गुलाम म्हणून अथवा दुय्यम दर्जाची वागणूक मिळणार नाही. उलट स्वतंत्र माणूस म्हणून जगण्याचा हक्क मिळाला. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी आयुष्यभर स्त्रियांच्या प्रश्नांचा विचार केला. कुटुंब, कुटुंबातील मुलांचा विकास, स्त्रीशिक्षण, नीतिमत्ता, स्त्रियांचे आरोग्य, कुटुंब नियोजनातील स्त्रियांची जबाबदारी, संपत्तीमध्ये स्त्रियांना वारसाहक्क, स्त्रियांची शारीरिक, मानसिक, लैंगिक छळापासून मुक्तता, द्विभार्या प्रतिबंध करून स्त्री समानतेचा पुरस्कार, पडदा पद्धतीला विरोध यामारखे आपले विचार आणि कार्य याद्वारे डॉ. आंबेडकरांनी जणू रणसंग्राम मांडला. संघटित स्त्रीशक्तीच देशातील गरिबीला हद्दपार करू शकते आणि यातूनच देशाच्या आर्थिक उन्नतीचा, सामाजिक उन्नतीचा मार्ग निघू शकेल. असा विश्वास त्यांनी मतत व्यक्त केला.

नोकरीधंदा, शिक्षण या सर्वांमध्ये महिलांचा पुढाकार दिसू लागला. स्त्री-पुरुषांच्या खांद्याला खांद्या लावून काम करू लागली. कामाच्या ठिकाणी तिची सुरक्षितता, तिचे ज्ञान यांना वाव मिळू लागला. कोणत्याही समाजातील स्त्री असू दे तिचे शिक्षण झालेच पाहिजे. त्याशिवाय त्या समाजाची प्रगती होऊ शकत नाही. असे विचार बाबासाहेबांनी संविधानात मांडले. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी २० जुलै १९४१ रोजी नागपूर येथे 'ऑन इंडिया डिप्रेस्ड क्लासेस विमेंस कॉन्फरन्स' मध्ये महिलांना उद्देशून केलेल्या भाषणात म्हणाले की, "स्त्रियांची प्रगती ज्या प्रमाणात झाली असेल त्यावरून त्या समाजाची प्रगती मी मोजत असतो" या वाक्यावरून असे लक्षात येते की महिलांच्या प्रगतीसाठी बाबासाहेबांचा दृष्टिकोन कसा होता. मनुस्मृतीने महिलांना रुढी परंपरेत अडकवले, त्यांना चूल आणि मूल या गोष्टी सांभाळणारे यंत्र असे मानले. एवढीच प्रतिष्ठा दिली. स्त्रीला पुरुष संस्कृतीने दुःख वेदना या शिवाय काहीच दिले नाही. त्यामुळे स्त्री ही दुःखाची - वेदनेची खाणच असे म्हणणे वावगे ठरणार नाही. भारतीय संस्कृतीने स्त्रियांना नेहमीच 'मातृदेवता' म्हटले असे तरी कायमच दुय्यम स्थान दिले आहे. कुठेतरी शिकण्या सवणलेल्या महिलांना आपल्या हक्काची जाणीव झाली की त्या आपले हक्क मागतील या हेतूने पुरुष संस्कृतीने तिला एका विशिष्ट परिघामध्ये ठेवले. शिकूनही तिला काही मर्यादा घातल्या. अतिप्राचीन काळामध्ये महिलांना मातृमत्ताक अधिकार होता. सर्व वेदांमध्ये तर महिलांना उपनयन विधी करण्याचा अधिकार होता. वेदांचे अध्ययन ही महिला करित होत्या. पतंजलीच्या महाभारतानुसार स्त्रिया शिक्षिका होत्या. धर्म, अध्यात्म आणि नव्यज्ञान या सर्वात कठीण विषयांवर स्त्रियांचे प्रभुत्व होते. शंकराचार्य आणि विद्यार्थी यांच्यातील सार्वजनिक वादाच्या

घटनावरून मनुच्या आधी स्त्रियांना, विवाहित स्त्रियांना शिक्षण मिळत होते. त्यामुळे प्राप्त ज्ञानाच्या आधारे त्या उच्चशिक्षणावर पोचल्या होत्या. म्हणूनच महिलांना सर्व अधिकार नाकारून घराच्या चौकटीत का बंदिस्त केले गेले. याचा विचार डॉ. आंबेडकर यांनी केला. म्हणूनच त्यांनी प्रत्येक भाषणामध्ये स्त्रियांच्या प्रगतीवर भर दिला आहे. 'हिंदू कोड बिल' यामध्ये तर महिलांना घटस्फोट देणे व घेणे, वडिलांच्या संपत्तीमध्ये मुलीचा वाटा, नोकरीच्या ठिकाणी बाळंतपणाची भरपगारी रजा, या आणि अशा कितीतरी तरतुदी बाबासाहेबांनी महिलांना प्रदान केलेल्या आहेत. स्त्रियांच्या हक्कासाठी बाबासाहेब अविरत कष्ट करित राहिले. स्त्रियांच्या प्रगतीचा सारासार विचार बाबासाहेबांच्या कृतीतून व लिखाणातून ही पाहावयास मिळतो. ते फक्त पुस्तकी पंडित नव्हते तर कृतीतून, आपल्या आचार-विचारातून त्यांनी तत्त्वज्ञानाची जोड कृतीला दिली. अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीतही दिनदुवळ्या जनतेसाठी तसेच समस्त महिला वर्गासाठी आपले ज्ञानपणाला लावून संविधानाच्या माध्यमातून त्यांना अधिकार प्राप्त करून दिले. शिक्षण हे समाज परिवर्तनाचे प्रभावी साधन आहे. त्यामुळे प्रत्येक व्यक्तीने शिक्षण हे घेतलेच पाहिजे. प्रत्येक व्यक्तीचे शिक्षण झाले पाहिजे. शिक्षणामुळे आपल्या हक्काची, आपल्यावर होणाऱ्या अन्यायाची जाणीव होते. यामुळे बाबासाहेब म्हणतात की, "शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे ते जो पीईल तो गुरगुरल्याशिवाय राहणार नाही" असा विचार बाबासाहेबांनी सत्यात उतरवण्यासाठी अतोनात कष्ट घेतले. मुलगा-मुलगी समान कामदा आणला. आणि या दोघांनाही गुणवत्तापूर्ण शिक्षण दिले गेले पाहिजे याकडे लक्ष पुरविले. बाबासाहेब म्हणतात की, "मुलामुलींना शाळेत फक्त वाराखडी शिकवू नये तर त्यांची मने मुमस्कृत व गुणवत्तापूर्ण बनवावीत यासाठी प्रयत्न करावेत." डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी समान हक्क मिळावेत यामाठी पुष्कळ चळवळी केल्या. स्त्रियांची गुलामगिरी डॉ. बाबासाहेबांनी दूर केली. १९२७ ते १९५६ पर्यंतच्या काळात स्त्रीचा स्वतंत्र क्षेत्रात सामाजिक, कायदेशीर आणि राजकीय दर्जा वाढवा म्हणून सतत प्रयत्न केले. मुलीला दत्तक घेण्याचा, आई-वडिलांच्या संपत्तीमध्ये मुलीला अधिकार दिला. स्त्रियांची आत्मप्रतिष्ठा वाढवण्यासाठी तिचा पेहराव, तिचे वागणे, तिचे वोलणे या सर्वांमध्ये बदल घडवण्यासाठी बाबासाहेबांनी प्रयत्न केले आहेत. त्यामुळे बाबासाहेबांच्या चळवळीमध्ये स्त्रियां सहभागी होऊ लागल्या..

निष्कर्ष

- १) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आपल्या कृती व उत्कृतीतून महिलांच्या सक्षमी करणाऱ्याच विचार केला.
- २) स्त्री-पुरुष समानतेचा पुरस्कार केला.
- ३) स्त्रियांना सक्षम बनवण्यासाठी कायद्यात तरतूद केली.
- ४) महिलांना त्यांचे हक्क मिळवून देण्यास मदत केली.

दर्भ ग्रंथ

- १) तीन शिक्षण तज्ज्ञ (फुले/शाहू/आंबेडकर) - भालवा विभूते, प्रियदर्शनी प्रकाशन, कोल्हापूर
- २) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्रीविषयक लेखन - महेंद्र गायकवाड. संघर्ष प्रकाशन, नागपूर
- ३) सर्वदर्शी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर - संपा. डॉ. पी. विठ्ठल, डॉ. नागेराव कुंभार, डायमंड पब्लिकेशन, पुणे
- ४) बोल महामानवाचे : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची ५०० मर्मभेदी भाषणे (खंड-१) आत्मनिवेदन आणि मार्गदर्शन - अनुवाद आणि संपादन डॉ. नरेंद्र जाधव, ग्रंथाली प्रकाशन, मादुगा - मुंबई
- ५) असा मी जगलो - संपा. ज. गो. मन्त, मुगावा प्रकाशन, पुणे

